

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשע"ז, 2017, שאלון: 22281

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני (שאלות 1-3) או ערים וקהילות בימי הביניים; בגדד (שאלות 4-6) או פראג (שאלות 7-9)**

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – מירושלים ליבנה

סעיף א'

המשבר שנוצר בחברה היהודית בעקבות חורבן בית המקדש, כפי שהוא מופיע בקטע המקור הוא: משבר דתי. בעקבות המרד הגדול בית המקדש חרב וירושלים נהרסה. המצוות הקשורות במקדש חדלו להתקיים, משרת הכוהן הגדול בוטלה ואתה עבודת הקורבנות, התרומות והמעשרות, והעלייה לרגל. הדת היהודית של תקופת בית שני הייתה דת, שהפולחן שלה בעקרו תלוי בית מקדש. הקרבת הקרבנות בבית המקדש היא הדרך לכפרה על חטאים עבור היהודים. ללא בית מקדש, היכולת לכפר על חטאים נמנעת מן היהודים והדת היהודית אינה יכולה להמשיך ולהתקיים.

ניתן לראות ביטוי למשבר זה בציטוט הבא: "אמר ר' יהודע: אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עוונותיהם של ישראל". בציטוט זה ר' יהושע מבטא שבר גדול לנוכח מראה בית המקדש החרב – הוא מבין, כי היהודים אבדו את המקום היחיד המאפשר להם ליצור קשר עם הבורא ולבקש את מחילתו על חטאי העם.

ריב"ז הציע דרך התמודדות עם חורבן בית המקדש. רבי יוחנן בן זכאי היה מהבולטים בחכמי הפרושים בירושלים לפני החורבן, פוסק הלכות וחבר בסנהדרין לצידו של רבן שמעון בן גמליאל.

לריב"ז נזקפת זכות הראשונים: הוא הבין את החשיבות בשיקום העם בדרך של הקמת מרכז רוחני חליפי, ובו הנהגה חדשה של העם היהודי. בתקופת פעילותו, בשנים 70 – 80 לספירה, ריב"ז פתח תקופה חדשה בהיסטוריה של היהדות, תקופה שבה עם ישראל המשיך לקיים את חובותיו הדתיות ללא בית המקדש. בקטע המקור, ריב"ז מציע לעשות שימוש בגמילות חסדים, כתחליף להקרבת הקרבנות. ניתן לראות זאת בציטוט הבא: "יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה. ואיזה זה? גמילות חסדים. שנאמר 'כי חסד חפצתי ולא זבח'" – ציטוט זה מדגיש את תפיסתו של ריב"ז, כי תחליף להקרבת הקרבנות יכולה להיות גמילות החסדים. הוא מבסס את הפתרון שהציע על התפיסה הדתית, לפיה האל חפץ בצדק ולא בזבח. על כן עשיית צדקה היא תחליף להקרבת קורבנות.

סעיף ב'

אחד ממוסדות ההנהגה של חכמי יבנה היה בית הדין ביבנה. בית הדין ביבנה הוקם לאחר חורבן בית המקדש וכפתרון למשבר שפקד את העם היהודי בעקבות החורבן. בית הדין ביבנה החליף את תפקידה ומעמדה של הסנהדרין.

בעקבות חורבן בית המקדש, המצוות הקשורות במקדש חדלו להתקיים, משרת הכוהן הגדול בוטלה ואתה עבודת הקורבנות, התרומות והמעשרות, העלייה לרגל ופעילות הסנהדרין. לאחר חורבן בית המקדש היה צורך לארגן את הדת היהודית מחדש סביב לפולחן והנהגה חדשים. את זאת אפשר בית הדין ביבנה. בין פעולותיו של בית הדין ביבנה, אשר בראשו עמד רבן גמליאל: קביעת נוסח תפילה אחיד לכל היהודים, קביעת לוח שנה אחיד לכל הקהילות היהודיות בארץ ובתפוצות, קידוש הלבנה ועוד. בנוסף לכך, בראש בית הדין ביבנה עמד חכם יהודי, אשר כונה "נשיא", והוא היה זה שייצג את היהודים מול השלטונות הרומאיים.

שאלה 2- הממלכה החשמונאית

סעיף א'

הממלכה החשמונאית

מניעי השליטים החשמונאים במדיניות הרחבת שטחי שלטונם היו: (על הנבחן להסביר לפחות שלושה)

- **מניע דמוגרפי**: שטחה של יהודה היה צר מלהכיל את כל תושביה היהודים.
- **מניע דתי**: החשמונאים שאפו לנקות את הארץ מעבודה זרה. הם גם שאפו לשחרר את הישובים יהודים בארץ ישראל, שהיו כפופים לשלטון הלניסטי. החשמונאים ראו בארץ ישראל כשטח השייך לעם היהודי, ולכן שאפו שגבולות המדינה החשמונאית יתאמו לגבולות תקופת הבית הראשון – עת התקיימה הממלכה היהודית האחרונה.
- **מניע ביטחוני**: צורך להבטיח את הגבולות מאויבים - ככל שהגבולות יהיו רחוקים יותר ממרכז המדינה, כך היא תהיה מוגנת יותר. בנוסף, החשמונאים חשו אחריות כלפי יהודים שחיו מחוץ ליהודה ונתקלו ביחס עוין של נוכרים, ולכן שאפו לכבוש שטחים אלו ולקיים בהם שלטון יהודי.
- **מניע כלכלי**: הכיבושים אפשרו ליהודה לשלוט בדרכי המסחר החשובות וכן על ערי החוף המרכזיות.

דוגמא אחת למימוש מדיניות זו:

אלכסנדר ינאי: אלכסנדר ינאי היה גדול הכובשים החשמונאים. הוא יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, ובקש לכבוש מדינות ששלטו על צמתי דרכים ועל נקודות מסחר מרכזיות. מלחמותיו של

ינאי נגד העם הנבטי בדרום הארץ, היו בעיקר על השליטה בדרכי המסחר הבין-לאומי (דרך הבשמים למשל – שהובילה מהמזרח הרחוק דרך מדבריות ערב לארץ ישראל). ינאי כבש את רוב ערי החוף שהיו בשליטה הלניסטית, וכך הפך החלק המערבי של ארץ ישראל לחלק מהמדינה החשמונאית. בימיו הגיעה מדינת החשמונאים לשיא התפשטותה הטריטוריאלית. הרחבת גבולותיה הובילה לשיפור ניכר בתחושת הביטחון של תושבי הארץ היהודיים, שכן אויביה של יהודה הורחקו ממנה.

סעיף ב'

הנסיבות שהביאו את השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים שפעלו באזור :
השליטים החשמונאים פעלו בין כוחות מדיניים שונים שפעלו באזור א"י, ביניהם :

- בית המלוכה **הסלווקי** מצפון, אותו ניצחו במרד החשמונאים, אך השפעתו על האזור נותרה משמעותית.
- בית **תלמי**, ששלט במצרים והיה עוין לבית סלווקוס ושאף לשלוט באזור.
- **רומא**, אימפריה חדשה שצמחה באירופה והחלה לכבוש שטחים, שהיו שייכים לפני כן לממלכות הלניסטיות (כולל בית סלווקוס).

דוגמאות לתמרונים החשמונאים : (על הנבחן לציין אחת)

- **ניצול חולשתה של הממלכה הסלווקית**: הממלכה הסלווקית הלכה ונחלשה בשנים אלה, גם בגלל לחץ של מעצמות אחרות וגם בגלל מריבות פנימיות על השלטון. החשמונאים השכילו לנצל את החולשה ואת המריבות הפנימיות כדי לכרות ברית עם מנהיג סלווקי אחד כנגד השני.
- **התחברות לאויבי הממלכה הסלווקית** ולכוחות ששאפו להחלישה – לדוגמא, ממלכת רומא, שעוצמתה החלה לגדול ונהגה לכרות בריתות עם מדינות קטנות, לדוגמא : **יהודה המקבי** היה הראשון לכרות עם רומא ברית הגנה, בה התחייבו היהודים לסייע לרומא במלחמותיה ולהימנע מלסייע לאויביה. רומא, מצידה, התחייבה לסייע ליהודים במלחמותיהם.

שאלה 3- "המרד הגדול"

סעיף א'

גורם אחד למרד הגדול הקשור להתנהלות הנציבים הרומיים : (על הנבחן להרחיב על אחד מן הגורמים

הבאים)

1. פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים :

- נציבים רומיים רבים הפגינו שנאה כלפי היהודים, וזלזלו במסורת היהודית ובחגי ישראל. המתרחשות הדתיות, גרמה לרבים בקרב העם היהודי לרצות למרוד בשלטון רומא, שפגע באורח החיים היהודי שלהם, לדוגמא :
- **המדיניות של פונטיוס פילאטוס** : פילאטוס לקח כספים מבית המקדש כדי לממן אמת מים לירושלים והכניס את דגלי הצבא, שכללו תמונות וסמלים מיוחדים, שחיללו את קדושת העיר.
  - **הנציבים הרומיים מינו את הכוהנים** ששיתפו איתם פעולה. חלק מהכוהנים קנו את הכהונה מכספי בית המקדש.
  - גם המפקד (הקנזוס) שערכו הרומאים, עורר התנגדות בקרב היהודים שראו בו סימן לאובדן החירות שלהם ואת שעבודם לרומא.
  - בחלק זה ניתן לציין גם את החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים, ואת הקיטוב הכלכלי חברתי בחברה היהודית.

גורם אחד למרד הגדול הקשור לתהליכים שהתרחשו בחברה היהודית:

התגברות הקנאות בקרב היהודים

"קנאים" הוא כינוי לאנשים דתיים קיצוניים מאוד, שמוכנים לבצע פעולות קיצוניות כדי למנוע פגיעה בדת, כפי שהם רואים זאת. בתקופת האימפריה הרומית, קבוצות קנאיות קיצוניות הגבירו את פעילותן בחברה היהודית. בלטה ביניהן במיוחד **כת הסיקריים**. הסיקריים היו קבוצה של יהודים קנאים, שטענה כי הכניעה לשלטון הרומי היא בגדר חטא, כיוון שהיא מכירה באדון אחר על הארץ, חוץ מאלוהים. הסיקריים קראו למרד בשלטון הרומאי. ככל שהתגברה המצוקה של העם, כך גברה השפעתם של הסיקריים ושל שאר הקבוצות הקנאיות. הסיקריים פעלו נגד הרומאים וגם נגד יהודים, שנחשדו כמשתפי פעולה עם הרומאים.

- בחלק זה ניתן לציין גם את הקיטוב הכלכלי.

סעיף ב'

נימוקי המתנגדים למרד הגדול: (על הנבחן לציין לפחות שלושה)

1. אין ליהודים מספיק כסף, נשק וחיילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא.
2. מרד יוביל לחורבן: המלחמה תסתיים בטבח היהודים. הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס.
3. בזמן המלחמה לא ניתן לקיים המצוות, לכן ה' לא יעמוד לרשותם.
4. אין טעם לצאת למרד רק בגלל נציב אחד שנוא. הנציבים מתחלפים כל הזמן, ולא כולם פוגעים בדת היהודית.

פרק שני

לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10 - מקור – המאבק למימוש יעדים לאומיים

סעיף א'

מטרות ארגון השומר הן: (על הנבחן לציין שני אלמנטים מתוך המטרות והמאפיינים)

- מציאת פתרון לבעיות הביטחון של המושבות, שנאלצו להתמודד עם מציאות של גניבות מצד כנופיות שודדים מאורגנות.
- "כיבוש השמירה": מרבית המושבות היו תלויות בשמירה הערבית, אך זו הוכחה כלא יעילה. ארגון השומר קם על מנת לכבוש את השמירה בכל המושבות ולהפוך את היהודי הפאסיבי, הגלותי, ליהודי המסוגל לשמור על עצמו.
- מציאת פתרון לביקוש של שומרים עבריים בעקבות הקמת ארגון "בר גיורא".

מאפייני ארגון השומר:

הארגון כלל עשרות רבות של חברים, שכולם היו **מאומנים**. חברי השומר התלבשו באופן שהיה אופייני לערביי הסביבה ודיברו ערבית, מפני **שביקשו להשתלב בסביבה הערבית** בה פעלו. בארגון השומר ניתן

ביטוי לדמות "היהודי החדש": אמיץ לב, זה שאיננו חושש מסכנות ומוכן לצאת לקרב פנים מול פנים. השומרים ייצגו נכונות להתמודד עם הסכנות ללא פחד, תוך הקרבה עצמית, אומץ לב ומיומנות בנשק. בכך תרם הארגון להפחתת נוכחות השומרים הערבים ולחיזוק דמות "היהודי החדש".

בבול ובתצלום שלפנינו ניתן לראות את לוחמי ארגון השומר – לבושים כלוחמים ערביים – עם כאפיות וגלביות. הם רוכבים על סוסים ועל בטנם תלוי נשק.

בצד הימני העליון של הבול ניתן לראות את הטקסט: "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום", וברקע שלה סמל מגן מגן דוד. משפט זה מאפיין את דמות "היהודי החדש", כדמות השואפת להקים מחדש את המדינה היהודית באמצעות מאבק ולחימה.

סעיף ב'

המאבק הדיפלומטי באיטליה סייע לתנועה הלאומית האיטלקית באופן הבא:

קמילו כאבור, ראש ממשלת פיימונטה-סרדיניה, כרת ברית עם נפוליאון השלישי מלך צרפת, על מנת שיסייע לו לסלק את אוסטריה, ששלטה בצפון איטליה. בסופו של דבר, ברית זו סייעה לצבא האיטלקי להביס את צבא אוסטריה ולאחד את צפון איטליה תחת שלטונו של המלך ויטוריו עמנואלה השני.

או:

המאבק הצבאי באיטליה סייע לתנועה הלאומית האיטלקית באופן הבא:

גיוזפה גריבלדי, איש צבא מוערך וכריזמטי, גייס צבא מתנדבים שכונה "צבא אלף החולצות האדומות", במטרה שישחרר את דרום איטליה מהשלטונות הזרים ששלטו בה. גריבלדי הצליח בעזרת צבאו לכבוש את הסיציליות ולהגיע לפאתי רומא. את השטחים שכבש, העביר לשליטת המלך ויטוריו עמנואלה השני. בסופו של דבר, גריבלדי לא כבש את רומא, לדרישת כאבור, שדאג כי מהלך זה יסכן את הברית עם צרפת.

- מהלך נוסף שניתן להרחיב עליו במסגרת המאבק הצבאי זה המאבק באוסטריה, שמפורט בחלק הראשון של התשובה.

שאלה 11 - צמיחת התנועות הלאומיות

סעיף א'

צמיחת התנועות הלאומיות

בחלק זה על הנבחן להציג הסבר של שני הגורמים: תנועת ההשכלה והתנועה הרומנטית ולבחור גורם, שלדעתו, השפיע יותר על צמיחת התנועות הלאומיות.

תנועת ההשכלה הוקמה על ידי הוגי דעות, מדענים, חוקרים ואנשי רוח, אשר העמידו את אדם במרכז, במקום הדת והאל, שעמדו במרכז החיים קודם לכן. תנועת ההשכלה דגלה בשני רעיונות מרכזיים:

- **רציונליזם**: הרעיון לפיו העולם מונע ע"י חוקים שהאדם יכול לחשוף לבדו, באמצעות השכל האנושי.
- **ליברליזם**: הרעיון לפיו לאדם יש "זכויות טבעיות", כלומר זכויות המגיעות לו מעצם היותו אדם (הזכות לחירות, לקניין, לחיים ולביטחון).

השפעתה של תנועת ההשכלה על צמיחת הלאומיות:

הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים, עודדה את הרצון לחירות ולשוויון. ההשכלה הולידה את הרעיון שאם לאדם יש זכות לחירות, כך גם ללאום יש זכות להיות חופשי משלטון מלוכני. כמו כן, אם לאדם יש יכולת לקבוע את גורלו בעצמו, ולהבין את החוקיות של הטבע בעזרת שכלו, יש לו גם את האפשרות לקבוע עצמו מהי צורת השלטון המועדפת עליו. ההמונים החלו להבין שרק מסגרת לאומית תאפשר להם לממש את רעיונות תנועת ההשכלה.

התנועות הלאומיות הושפעו מרעיונות תנועת ההשכלה וקידמו את העמים במאבק לחירות ושוויון, לשחרור מעול שלטון זר ולקביעת השלטון הרצוי בארצם.

התנועה הרומנטית קמה בתגובה לתנועת ההשכלה. היא הורכבה מקבוצה של אנשי רוח ואמנים, שהתנגדו למחשבה המדעית שאפיינה את תנועת ההשכלה. בניגוד לאנשי תנועת ההשכלה, טענו אנשי התנועה הרומנטית כי בני אדם מונעים באמצעות הרגש ולא השכל. התנועה הרומנטית מעמידה במרכז את סערת הרגשות, הערצה לטבע, הכמיהה לעבר מיתולוגי והסגידה ליופי.

השפעתה של התנועה הרומנטית על צמיחת הלאומיות:

התנועות הלאומיות חיברו בין רעיונות התנועה הרומנטית לרעיון הלאומיות: הרגש החזק שעומד בבסיס התנועה הרומנטית, מבטא את הרגש החזק שבין האדם ללאום אליו הוא שייך. הערצת הטבע זהה לאהבת המולדת. הכמיהה לעבר מיתולוגי באה לידי ביטוי ברצון לשוב לימים הגדולים של העם, כאשר הוא היה מאוחד. נוסטלגיה לרגעים גדולים בתולדות העם ולמנהיגים נאצלים. התנועה הרומנטית חיפשה אחר המיוחד והשונה בכל לאום: מה שמשותף לבני אותו לאום, ומה שמייחד אותם מלאומים אחרים.

התנועות הלאומיות הושפעו מתנועה זו, בכך שגם הן הדגישו הפן הייחודי של כל לאום. התנועות הלאומיות טיפחו את אהבת המולדת כדי ללכד את העם סביבה. הן הבינו כי ללא רגש למולדת ולהיסטוריה של הלאום, ההמונים לא יצאו למאבק.

הנימוקים אותם ניתן להביא על מנת לטעון כי תנועת ההשכלה הייתה גורם מרכזי בצמיחת התנועות הלאומיות:

1. כל התנועות הלאומיות הושפעו מערכי תנועת ההשכלה ומנהיגיהן היו משכילים.
2. שתי מהפכות לאומיות ראשונות – מהפכה צרפתית ומהפכה אמריקאית, התרחשו בעקבות ערכי תנועת ההשכלה.

או:

הנימוקים אותם ניתן להביא על מנת לטעון כי התנועה הרומנטית הייתה גורם מרכזי בצמיחת התנועות הלאומיות:

1. התנועות הלאומיות פעלו לטיפוח תודעה לאומית בקרב העם - כלומר הדגשה של כל מה שאישי וייחודי בקרב בני הלאום.
2. בלי הרגש של ההמון ללאום אליו הוא משתייך, התנועות הלאומיות לא היו מצליחות להוציא את העם לרחובות ולהיאבק על עצמאות.

סעיף ב'

שני גורמים ייחודיים שהשפיעו על צמיחת התנועה הציונית הם :

האכזבה מן האמנסיפציה

בעקבות המהפכה הצרפתית והשפעותיה, קיבלו היהודים אמנסיפציה (שוויון זכויות חוקי) ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים שווים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו.

בעקבות האמנסיפציה, היהודים עברו תהליכי עיור, חילון ומעבר למקצועות חופשיים.

האמנסיפציה הצליחה מבחינה חוקתית ונכשלה מבחינה חברתית. שילוב היהודים עודד את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות המודרנית. האמנסיפציה הובילה להשתלבות יהודים בחברה בכל התחומים ולשיפור מצבם הכלכלי, אך ככל שהיהודים השתלבו בחברה האירופאית, כך גברה השנאה כלפיהם. מצב זה עורר אכזבה מרה בקרב היהודים, אשר ציפו שהאמנסיפציה תפתח בפניהם אפשרות אמיתית להיות שווים בחברה. יהודים רבים סברו כי **אם החברה אינה מאפשרת להם להזדהות עם הלאום של המדינה בה הם חיים, אז עליהם למצוא פיתרון לאומי משלהם.**

אנטישמיות

אנטישמיות הוא מושג שמתייחס לשנאה כלפי העם היהודי.

לפני המאה ה-19, היתה באירופה **אנטישמיות מסורתית**, שהא שנת ישראל על רקע דתי. כאשר החל להתפתח המדע, נולד סוג חדש של אנטישמיות, מדעי כביכול, שמכונה "אנטישמיות מודרנית". אם בעבר כדי להתמודד עם האנטישמיות המסורתית, היהודים יכלו להמיר את דתם ולשנות את תרבותם, **הרי שבאנטישמיות המודרנית, אין ליהודים כל דרך להתמודד.** האנטישמיות המודרנית הייתה מבוססת על מה שנמצא בדם ובגזע, ואת זה לא ניתן לשנות.

דוגמאות לאנטישמיות במערב אירופה : ניתן לתת כדוגמא את פרשת דרייפוס.

דוגמאות לאנטישמיות במזרח אירופה : ניתן לתת כדוגמא את פרעות קייסינב, סופות בנגב, חוקי מאי ו/או הפרוטוקולים של זקני ציון

האנטישמיות הוכיחה ליהודים כי אירופה כבר אינה מהווה מקום בטוח עבורם, וכי הגיע הזמן להקים תנועה לאומית משלהם.

שאלה 12- מנהיגים ואישים בתנועות הלאומיות**סעיף א'**

- המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 הם : (על הנבחן להציג שלושה)
- מנהיגי התנועות הלאומיות היו בורגנים ומשכילים – הגיעו משכבות הביניים ולא מהאיכרים ומפשוטי העם, שהיו עסוקים בהישרדות, ולא מהאצולה, שהיה לה מה להפסיד מהשינוי. הבורגנים לא נהנו מזכויות היתר של השיטה הקיימת ולכן נאלצו להיאבק על מקומם. באמצעות רעיונות ההשכלה, הם דחפו את רעיון הצדק החברתי, ראו יתרון באיחוד יחידות כלכליות ושיפור מעמדם החברתי. באמצעות ניצול המהפכה התעשייתית, הם הפיצו את הרעיונות המהפכניים וגייסו את ההמונים לצידם.
  - מקור הסמכות של המנהיגים היו הכריזמה, הפשטות והסמכות הטבעית שצפה מאישיותם, ללא קשר למוצאם ולמעמדם.

ג. בדרך כלל שילוב של מנהיגים משלושה מישורי פעולה – מנהיג מרקע מדיני, מנהיג מרקע משכיל, המוביל את הרעיון הלאומי בעם, מנהיג עם רקע צבאי.

סעיף ב'

תרומתו של **הברון רוטשילד** ליישוב היהודי בא"י התבטאה בשיטת האפוטרופסות ובסיוע הכללי למושבות בא"י.

במשך מספר חודשים ניסו אנשי המושבות הראשונות, שהיו חסרי הכשרה וניסיון בחקלאות, להתמודד עם הקשיים: להכשיר את הקרקע, לבנות בתים, לחפור בארות מים, לפתח את הפלחה (גידול דגן), ועוד. כל המושבות נקלעו לקשיים חמורים עד כדי סכנת התמוטטות ונטישה. הקשיים הללו, ובעיקר מצוקתם הכלכלית הקשה – הניעו את העולים לפנות לברון אדמונד דה-רוטשילד בבקשה לסיוע. הברון לקח בשנים 1882-1900 את המושבות תחת חסותו. הוא כונה "הנדיב הידוע", כיוון שדרש להישאר בעילום שם.

רוטשילד שלח לארץ **פקידים צרפתיים**, מומחים לחקלאות, והזרים הון רב כדי להבריא את המושבות, ע"י גידול גפנים, הקמת יקבים ומתן תמיכה כספית נדיבה לכל מתיישב. גם מוסדות דת, חינוך ובריאות הוקמו בתמיכתו במושבות. כמעט כל מושבות העלייה הראשונה נתמכו ע"י הברון, וביניהן: ראשון לציון, זיכרון-יעקב וראש פינה.

אין ספק כי הברון מנע את התמוטטותן הכלכלית של המושבות. יחד עם זאת, יש לפעולתו בהן גם היבטים שליליים: הברון לא סמך על העולים, ילידי מזרח-אירופה, שלדעתו, היו חסרי ניסיון ובעלי "אופי רע". הפקידים הזרים ניהלו בפועל את המושבות, והאיכרים העבריים חויבו לציית להוראותיהם. הפקידים נהגו בזלזול ובהתנשאות במתיישבים, והיחסים בין בני המושבות לברון התערערו, לעיתים עד כדי פריצות מרידות מקומיות. כמו-כן, מספר רב מדי של פקידים ופיתוח ענפי יין ומשי חסרי הביקוש בארץ ובחו"ל, גרמו לחוסר יעילות כלכלית בניהול המושבות.

ניתן להוסיף כי המתיישבים היהודיים, שהגיעו מלכתחילה לארץ כדי לעבוד עבודה יצרנית עצמאית, מצאו עצמם מקבלים קצבה חודשית ונמנעים בעצמם מן העבודה הקשה (מכאן הביטוי: "לחיות על חשבון הברון"). את העבודה החקלאית ביצעו בפועל הערבים, והיהודים הפכו למשגיחים.

לאחר מספר שנים בהן פעלה השיטה, מרדו בה האיכרים. הברון הבין כי הוא גוזל מהם את עצמאותם שלשמה הקימו את צורת ההתיישבות החדשה. הוא ביטל את שיטת החסות והחל להזרים את תרומתו לקרן בשם יק"א, ממנה יכלו האיכרים לקבל הלוואות ע"פ צורכיהם.

או:

תרומתו של **אליעזר בן יהודה** ליישוב היהודי בא"י התבטאה באופן הבא:

בן-יהודה הקדיש את חייו למפעל החייאת השפה העברית, והקים את הבית העברי הראשון בעולם – כל השיחות בו התנהלו בעברית. בנו, איתמר, היה הילד הראשון בא"י ששפת אימו – עברית. הוא ייסד את עיתון "הצבי", בשפה העברית, בו פרסם רעיונותיו.

בן-יהודה ייסד את "ועד הלשון העברי" (לימים, האקדמיה ללשון העברית), וחיבר מילון של השפה העברית. הוא חידש מילים רבות כדי להפוך את העברית לשפה מדוברת. למרות היעדר מורים, חומרי לימוד, ואף מילים בעברית, החינוך הפך לסמל של מאבק למען התרבות והשפה העברית. בשנת 1890 הוקם ביפו בית הספר היסודי הראשון, ששפת ההוראה בו הייתה עברית.

שאלה 13- הקונגרס הציוני והצהרת בלפור

סעיף א'

אחת מן המסגרות האירגוניות שהקימה התנועה הציונית בעקבות הקונגרס הציוני הראשון היא "המשרד הארצישראלי".

המשרד הארץ ישראלי, אשר העומד בראשו היה ארתור רופין, היה מרכז מדיני-כלכלי-התיישבותי בא"י. משרד זה הוקם בא"י ישראל ושימש כעין גוף פועל של ההסתדרות הציונית, אשר עיקר תפקידו לסייע בהתיישבות מאורגנת בא"י. הוא שימש כנציגות רשמית מול הערבים והתורכים בא"י, וסייע בפיתוח תעשייה, במסחר ובתרבות, סייע ברכישת קרקעות ובעלייה. בין פעולותיו:

- סיוע בהעלאת יהודי תימן;
- יוזמת רכישת קרקעות בעמק יזרעאל (מטעם "הכשרת היישוב", חברה שהקים ב-1908 ותפקידה היה לרכוש אדמות עבור היישוב), באחוזת בית (ת"א), בחיפה ובירושלים.
- תרומה רבה לתחומים אחרים בחיי היישוב ההולך ומתפתח - תעשייה, בנקאות ותרבות.
- המשרד הארצישראלי שבראשו עמד רופין נעשה למרכז מדיני-כלכלי-התיישבותי ושימש נציגות רשמית מול הערבים והטורקים בא"י.
- הנבחר יכול להציג את המסגרות הבאות – הקונגרס הציוני, הועד הפועל, אוצר התיישבות היהודים, קק"ל, הכשרת היישוב.

סעיף ב'

הציונים נמנעו משימוש במילה "מדינה", משום שביקשו להימנע מהכעסת התורכים אשר שלטו באזור ארץ ישראל. באותה תקופה היישוב היהודי בא"י היה תחת שלטון עותמאני מוסלמי, והחשש של הציונים היה, כי חשיפת רצונם להקים מדינה יהודית בתחומי האימפריה העותמאנית, עלולה להביא את העותמאנים לפגוע ביהודים הנמצאים בא"י ולמנוע מיהודים אחרים לעלות לארץ. בכך, חשבו הציונים, יבוא הקץ לפעילות הציונית בא"י.

הבריטים נמנעו משימוש במושג "מדינה" במסגרת הצהרת בלפור, מפני שביקשו לשמור על עמימות כללית בהצהרתם, אשר לא תפגע באינטרסים הכלליים של בריטניה. הבריטים ביקשו להשיג דבר סותר: מחד, לתמוך בהקמת מדינה יהודית, על מנת לזכות בתמיכת היהודים. מאידך, בא"י היה יישוב ערבי גדול וכן גם סביב לה. הבריטים רצו להימנע מסכסוך עם הערבים בארץ ישראל ומסביבה. הסבר נוסף נגע להתחייבותם של הבריטים לשריף חוסיין, להעביר את שטח א"י לידי, בעקבות הסיוע שהגיש לבריטים במלחמת העולם הראשונה: הבריטים ביקשו להתנער מהתחייבות זו כלפי השריף חוסיין ויחד עם זאת להימנע מלהציגה. רק ניסוח מעורפל של התחייבות כלפי היהודים אפשר לבריטים להביע מחויבות כלפי היהודים, לסמן לשריף חוסיין, כי לא יהיה באפשרותו להחזיק באופן מלא בא"י, ויחד עם זאת, להימנע מהכחשת ההתחייבות שניתנה לו.

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה 14 - מקור – מלחמת העצמאות

סעיף א'

- הקשיים של מדינת ישראל בחודשים מאי-יוני 1948 הבאים לידי ביטוי במפה: (על הנבחן להסביר שניים)
- פלישה ממספר חזיתות: מדינת ישראל התמודדה עם פלישה של מספר מדינות ערב לשטחיה ממספר חזיתות: מדרום, ממזרח ומצפון. במפה ניתן לראות במקביל את ההתקפות של מצרים, ירדן, עיראק, סוריה ולבנון.
  - פלישה לתוך שטח המדינה היהודית: החיצים במפה מראים כי צבאות ערב הצליחו לחדור לתוך שטח המדינה היהודית, כפי שנקבע בתוכנית החלוקה. לדוגמא: הצבא הסורי שהגיע עד מצפון לכנרת, הצבא המצרי שחצה את אשקלון (הגיע כמעט עד אשדוד), הצבא הירדני הקיף את ירושלים.
  - 15 במאי 1948 – יום לאחר הכרזת המדינה. מדינת ישראל נאלצה להתמודד עם מלחמה כוללת, כאשר היא רק עתה הוקמה: עוד אין מוסדות מסודרים והצבא לא מאורגן.

סעיף ב'

ההישגים של מדינת ישראל בסיום המלחמה: (על הנבחן להציג שניים)

תוצאות המלחמה לגבי ישראל:

- קמה מדינת ישראל** - מדינתו העצמאית של העם היהודי. המדינה קיבלה הכרה באו"ם ע"י מרבית מדינות העולם.
- מפת המדינה השתנתה כתוצאה מהקרבות **והוגדל שטחה ביחס לתכנית החלוקה** של כ"ט בנובמבר, וכן **הושג רצף טריטוריאלי** מהצפון לדרום.
- ירושלים המערבית הוכרזה ע"י הממשלה כבירת ישראל** (דצמבר 1949) ובכך ביטלה את החלטת האו"ם לגבי הפיכתה לבינלאומית.
- לאור ההישגים הצבאיים של מדינת ישראל, **מדינות ערב אולצו להיכנס למשא ומתן** על הסדר שביתת נשק.

שיקולי מדינת ישראל לסיים את הלחימה:

- לחץ בינלאומי.
- תשישות הלוחמים לאחר מעל שנה של לחימה.
- הרצון לשמר את ההצלחות הצבאיות של החלק הרביעי במלחמה (קרבות עשרת הימים ומבצעים אחרונים).
- הרצון להפנות את האנרגיות והמשאבים להקמת המדינה ולקליטת העלייה.

שאלה 15- המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945 – 1947)

סעיף א'

לאחר סיום מלחמת העולם השנייה סברו מנהיגי היישוב היהודי, כי הבריטים יקדמו את הקמת מדינת ישראל, מסיבות הנוגעות לסבל שעבר העם היהודי במלחמה ולעזרה שהושיטו היהודים לבעלות הברית במלחמה. למרות זאת, הבריטים המשיכו להתנגד להקמת מדינה יהודית עצמאית ולא ביטלו את הספר הלבן השלישי. לכן, בין 1945 – 1946 הגיעו שלוש המחतरות ("ההגנה", "האצ"ל" ו"הלח"י") לכדי שיתוף פעולה נגד הבריטים. המחतरות לא התאחדו לכלל מחתרת אחת, אלא הכפילו עצמן למפקדה משותפת. יחד, הם היוו את 'תנועת המרי העברי'.

דוגמה אחת המבטאת שינוי זה היא: "ליל הרכבות", מבצע שעיקרו חבלות חמורות וכמעט בלתי הפיכות במסילות הברזל המנדטוריות ברחבי הארץ. בליל ה 31 באוקטובר 1945, חיבלו חמישים חוליות מאומנות של לוחמי הפלמ"ח ברשת מסילות הברזל, ב- 153 מקומות שונים. המבצע התבצע בכל רחבי הארץ והופעלו בו כל יחידות הפלמ"ח. הפעולות בוצעו תוך כדי הקפדה על הימנעות מפגיעה בנפש. מבצע נועז ומבריק זה, גם בביצוע וגם בתכנון, העלה את המורל בכל הארץ.

סעיף ב'

בעקבות פירוק תנועת המרי ו"השבת השחורה" נפגשת הנהלת הסוכנות היהודית לפגישה דחופה, שמטרתה לנסח תכנית פעולה חדשה לשם הקמת מדינה. באוגוסט 1946 התקיימה בפריז ישיבה מיוחדת של הנהלת הסוכנות היהודית, בה הוחלט כי מעתה המטרה היא הקמת מדינה יהודית בשטחים שבהם יש ישובים יהודיים. כלומר, הועידה קיבלה את עקרון חלוקת הארץ. הנציגים בוועידה החליטו לצמצם את המאבק הצבאי בבריטים ולהתמקד בתחומי ההעפלה וההתיישבות בלבד.

החלטה זו פילגה את הארגונים הלוחמים לשתי קבוצות:

1. ארגון "ההגנה" קיבל על עצמו את מרותה של הסוכנות היהודית (נציגת התנועה הציונית בארץ ישראל) ונקט בגישה המכונה "מאבק צמוד". גישה זו נקראה "מאבק צמוד", מאחר ופעולותיו צמודות ליעדי ולמדיניות התנועה הציונית – פעולה מדינית להשגת תמיכה בינלאומית לצד פעילות מחתרתית להעפלה והתיישבות.

2. המחतरות הפורשות, האצ"ל והלח"י, לא קיבלו על עצמן את מרותה של סוכנות היהודית, ונקטו בגישה המכונה "מאבק רצוף". גישה זו נקראה "מאבק רצוף" מאחר והייתה המשך רצוף של פעילות אלימה ומזוינת.

טיעון אחד של "ההגנה" בעד קבלת התכתיבים מהדרג המדיני (כלומר, אימוץ גישה "מאבק צמוד") היא: רק פעולה מתואמת בא"י ובזירה הבינלאומית תבטיח התקדמות לקראת המטרה. בנוסף, העלייה וההתיישבות הן תנאי להקמת המדינה.

טיעון אחד של "הלח"י" ו"האצ"ל" בעד אי קבלת התכתיבים של הדרג המדיני (כלומר, אימוץ גישה "מאבק רצוף") היא: אין סיכוי להדברות עם הבריטים ויש להביא לסיום שלטונם בארץ בכל אמצעי, כולל במאבק מזוין ואלים.

שאלה 16- העברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם

סעיף א'

השפעת "המלחמה הקרה" על עמדת ברית המועצות אן על עמדת ארצות הברית בדיון על שאלת ארץ-ישראל באו"ם - למרות יריבותן של ברה"מ וארה"ב במסגרת "המלחמה הקרה", הצביעו שתיהן באופן חריג בעד הקמת מדינה יהודית. הדבר נבע מאינטרסים משותפים הנוגעים לאזור ולנושא הקמת המדינה היהודית. נציג כיצד המלחמה הקרה השפיעה על החלטת ברה"מ וארה"ב להצביע בעד החלטה 181 של האו"ם.

ברית המועצות:

ברה"מ סברה, כי תמיכה במדינה יהודית תאפשר לה השפעה באזור, ע"י הפיכת המדינה היהודית לנאמנה לה. בכך תוכל ברה"מ לזכות בדריסת רגל במזרח התיכון, ולבסס את מעמדה באזור, במסגרת כוונות ההתפשטות שלה על רקע המלחמה הקרה.

אן:

ארצות הברית:

עבור ארה"ב עצם תמיכתה המפתיעה של ברית-המועצות בהקמת מדינה יהודית שימש גורם מדרבן לתמוך גם היא בתוכנית החלוקה כדי לא להשאיר לברית-המועצות את ההשפעה באזור לאחר עזיבת הבריטים. הפעילות הדיפלומטית של היהודים לגיוס תומכים בתוכנית החלוקה התבטאה בהתגייסות של יהודי ארה"ב להשפעה על הממשל האמריקאי להצביע בעד תוכנית החלוקה. בנוסף, בעת שהותה של ועדת אונסקו"פ בא"י, הערבים חרמו אותה ואת פעילותה ואילו נציגי היישוב היהודי שיתפו איתה פעולה וליוו אותה לכל מקום תוך מתן הסברים על המפעל הציוני בא"י, ואף הצליחו לשכנע את חבריה לצאת לביקור במחנות העקורים באירופה.

סעיף ב'

עיקרי התוכן של החלטת האו"ם שהתקבלה בכ"ט בנובמבר 1947 בנוגע לשאלת א"י הם:

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל - לא יאוחר מ- 1 באוגוסט 1948.
- חודשיים לאחר יציאת הצבא הבריטי, יקומו בא"י שתי מדינות - מדינה ערבית ומדינה יהודית ובירושלים יקום שלטון בינלאומי:
  - מדינה יהודית: הנגב, מישור החוף מבאר טוביה ועד עכו, רוב העמקים, הגליל התחתון והמזרחי כולל הכינרת ואגם החולה. 55% משטח א"י.
  - מדינה ערבית: הגליל המערבי, יהודה שומרון. 45% משטח א"י.
  - אזור בינלאומי בפיקוח האו"ם, שיכלול את העיר ירושלים וסביבותיה. האזור שיהיה מפורז, משום קדושתה של ירושלים לשלוש הדתות. כמושל העיר לא יתמנה יהודי או ערבי אלא אדם מבחוץ. את ביטחון הפנים תאבטח משטרה שאנשיה יגויסו בחו"ל.
- קיום אחדות כלכלית בין שתי המדינות ושיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות מים.
- עד לביצוע ההחלטה נקבעה תקופת מעבר קצרה: על ממשלת המנדט למסור בהדרגה את סמכויותיה לוועדת ביצוע בינלאומי מיוחדת לתקופת המעבר. בתקופת המעבר יפונה שטח מתאים במדינה היהודית ובו נמל לצורכי עלייה.

החלטה זו התקבלה על ידי היישוב היהודי בשמחה ממספר סיבות. ראשית, המאמצים של התנועה הציונית נשאו פרי. שנית, עם ישראל שב אל מולדתו, לאחר אלפיים שנות גלות. בנוסף, הקמת מדינת ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה והשוואה הייתה כחלום מתגשם וכהתגשמות הגאולה.

פרק רביעי

סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 17-20

שאלה 17- מקור – גורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

- למלחמת העצמאות הייתה השפעה קשה על היחסים בין היהודים לבין המוסלמים בארצות האסלאם - במהרה הם הפכו להיות מזוהים עם הציונות והמדינה, גם אם לא ביצעו פעולות שיעידו על כך, והחלו לסבול מיחס עויין מסביבתם המוסלמית, לאור התמיכה שלה בערביי הארץ. ההשפעה הייתה בהיבטים הבאים:
  1. **מדינות המעגל הראשון:** מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל - מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים, שהביאו להרוגים ופצועים רבים.
  2. **מדינות המעגל השני:** מדינות שלא נלחמו ישירות נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלב, לדוגמא, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.
  3. **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית:** מדינות ערב הדגישו את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית, שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל וכפועל יוצא – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.
- מרוקו היא מדינה הנמצאת "במעגל השני" של הסכסוך עם מדינת ישראל (כלומר אין לה גבול עם ישראל והיא אינה נטלת חלק ישיר בלחימה נגדה). השפעת מלחמת העצמאות על יחסי היהודים והמוסלמים בארצות האסלאם באה לידי ביטוי בקטע המקור בכך שהוא מתאר כיצד תושבי מרוקו המוסלמים יצאו כנגד התושבים היהודיים, שחיו במרוקו מאות שנים, והיו נאמנים ללא סייג לשלטון, לאור הזיקה שנוצרה בינם לבין המלחמה של היהודים בערבים בארץ ישראל.

דוגמא ראשונה - ניתן לראות בקטע המקור איך מצאו עצמם היהודים במרוקו בסכנה, לאור העובדה שהפכו להיות מזוהים עם הציונים, עד כדי כך שמלך מרוקו נדרש לקרוא לציבור שלא לפגוע בהם "אני מצווה לנתינים המוסלמים שלא להיגרר להסתה בעקבות מעשיהם של היהודים נגד אחיהם הערבים בפלסטין, ולא לבצע מעשה כלשהו העלול לשבש את הסדר וביטחון הציבור". הוא גם מקפיד להזכיר כי תושבי מרוקו היהודים צריכים להימנע מלתמוך בפעילות הציונית להקמת המדינה "הם צריכים להימנע מכל מעשה שיש בו כדי לתמוך בתוקפנות הציונית..." ואז הוא יוכל להבטיח להם המשך הגנה כפי שהיה מאות שנים עד כה.

דוגמא שנייה - מלך מרוקו מעיד, כי מדינות הליגה הערבית נגררו בעצם לקחת צד בעימות באופן פעיל - "המדינות החברות בליגה הערבית מצאו עצמן מחויבות לפלוש לפלסטין הקדושה..." מפני שהן תופסות את המפעל הציוני כלא צודק וכפוגע בזכויות ערביי הארץ "...היהודים העקורים שפנו מכל קצוות תבל לפלשתין בכוונה להשתלט עליה שלא בצדק ובשרירות לב". כך הפכה הליגה הערבית את המאבק במדינת ישראל לגורם מלכד וקושר בין המדינות הערביות ובכך - מחזק את הליגה המשותפת.

סעיף ב'

שניים מהגורמים (מלבד מלחמת העצמאות) שהשפיעו על מצב היהודים בארצות האסלאם משנות הארבעים ועד סוף שנות השישים של המאה ה-20 היו תהליך הדה-קולוניזציה ופעילות התנועה הציונית בצד זיקה היסטורית לא"י.

תהליך הדה-קולוניזציה: מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי**: אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית, שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.

- **התגברות השנאה ליהודים**: היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתגברות הפעילות נגדם.

ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י: הפעילות הציונית התקיימה במדינות האסלאם כבר מראשית שנות ה-20. בעקבות השואה, התרחבה פעילות התנועה, והודגשה בה חשיבות העלייה לא"י וחשיבות המאבק להקמת מדינה. לאלה יש להוסיף את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י, שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

- ניתן לתאר גם את התגברות הלאומיות כגורם משפיע.

שאלה 18- עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

מדיניות הקליטה של ישראל בשנים בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20 נקראה "כור היתוך", לפיה העולים לארץ יתאימו עצמם לאופי של הלאום הישראלי החדש, שמיוצג על ידי דמות "הצבר". הצבר הוא דמות הישראלי שהתמסדה ע"י חלוצי העליות הראשונות לא"י שהגיעו מאירופה. מאפייני דמות "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכי האישיים.

שלושה מהשיקולים שהשפיעו על מדיניות זו היו:

1. לאחר הקמת המדינה נקלט מספר חסר תקדים של עולים וממספר גדול של מדינות ותרבויות, והיה חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה, ללא אחידות בין אזרחיה.

2. במדינה החדשה והצעירה נוצר צורך ליצור זהות חדשה. חלק מבניית זהות חדשה הוא שלילת הזהות הקודמת. כל זהות שונה נתפסת כאיום (במיוחד כשקיימות שלל זהויות משלל מדינות).
3. גישת כור ההיתוך נבעה גם מהחשש בקרב הנהגת המדינה שהעולים שהגיעו מתרבות שונה מזו של היישוב העברי הוותיק, שהגיע רובו ממדינות אירופה, ישנו את אופייה של המדינה. חלק מהציבור בישראל, ההנהגה והעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה, כי העלייה מארצות האסלאם היא עלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה חלילה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי.

סעיף ב'

קשיי הקליטה שהיו לעולים עקב מדיניות הקליטה שנקטה ישראל: (על הנבחן להסביר שניים)

1. **פערים כלכליים:** בשנים הראשונות נוצרו פערים גדולים בין הוותיקים לבין העולים, בעיקר אלה שבאו מצפון אפריקה ואסיה. הפערים באו לידי ביטוי במקומות המגורים - הוותיקים התגוררו בעיקר בערים ובקיבוצים, בעוד העולים יושבו ביישובים נידחים (עיירות/מושבי עולים) בפריפריה. היו פערים בתעסוקה: משרות חשובות ניתנו לוותיקים (משרות פוליטיות, תפקידים ממשלתיים) ואילו העולים עבדו בעיקר כעובדי מפעלים. הוותיקים אף השתכרו יותר מהעולים. בארצות מוצאן, עסקו העולים בעיקר במסחר, במלאכה, בתעשייה ובפקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו). רוב העולים נאלצו למצוא פרנסה בעבודות פשוטות, ששכרן נמוך והיו ללא יוקרה חברתית. פערים כלכליים אלו, הולידו את תחושת הקיפוח והתסכול בקרב עולי ארצות האסלאם.
2. **סטריאוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם:** חלק מהציבור בישראל, ההנהגה והעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה, כי מדובר בעלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה, חלילה, לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האסלאם והגבירו אצלם את תחושת הזעם והתסכול. העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית.
3. הנבחן יכול לפרט גם קשיים שעלו מפתרונות הדיור שנתנה המדינה – ישוב העולים באזורי הספר, במטרה להפריח את השממה ולחזק את הגבולות. פתרונות אלה נשענו על תפיסת כור ההיתוך.

שאלה 19- מלחמת ששת הימים / מלחמת יום כיפור

סעיף א'

הגורמים לפרוץ מלחמת יום הכיפורים:

1. מנהיגי מצרים וסוריה רצו להשיב את הכבוד והשטחים:

א. רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים. המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.

ב. הרצון להחזיר למצרים ולסוריה את השטחים שהפסידו במלחמות שונות (מלחמת העצמאות ומלחמת ששת הימים). משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת לשבור את הקיבעון המדיני ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני, שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

בין השנים 1970-1972 פנה סאדאת לאו"ם ולאמריקאים מספר פעמים בבקשה להיכנס למשא ומתן עם ישראל. בכל הפעמים הציג דרישות מקדימות לשיחות - נסיגה מלאה מסיני ועזה והשגת פתרון צודק לפליטים הפלסטינים. ממשלת ישראל הודיעה כי היא מוכנה למו"מ אך ללא תנאים מוקדמים או התחייבות מראש על גבולות סופיים. לאור הפערים הגדולים בין העמדות, ננטשו יוזמות המו"מ.

בשנים אלו איים סאדאת מספר פעמים שיצא למלחמה נגד ישראל ואף הכריז כי הוא מוכן להקריב מיליון חיילים כדי להחזיר את האדמות המצריות – כל אחד מהאיומים לא יצא לפועל.

2. תפיסה מודיעינית שגויה - "הקונספציה"

למודיעין הישראלי הייתה תפיסה שגויה לגבי המציאות מול מדינות ערב והסיכוי לפרוץ מלחמה. ההנחה השגויה גרמה לחוסר הערכות ומוכנות של המנהיגות הישראלית ושל הצבא, ובכך תרמה לפרוץ המלחמה.

הנחות היסוד של המודיעין הישראלי היו:

א. מצרים לא תחדש את האש עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל (או טילי קרקע-קרקע).

ב. סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.

הערכת המודיעין הישראלי הייתה כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975.

בישראל התייחסו בהתנשאות ובחוסר אמון להצהרותיו החוזרות של סאדאת, לא עשו מאמץ כל מנת להיענות לקריאותיו וכן זלזלו ביכולתו של הצבא המצרי.

ההנהגה המדינית-ביטחונית הניחה שגם אם יפרוץ עימות, הכוח הצבאי הסדיר בסיוע חיל האוויר, יוכלו לבלום אותו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).

המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות הנחת המוצא של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו.

3. תחושת עליונות צבאית: הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה

בעמדת כוח צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב.

4. ביטחון ביכולות הישראליות:

- א. **ביטחון ביכולת ההתרעה:** היות ולישראל אין עומק אסטרטגי (שטחים שהיא יכולה להילחם בהם מבלי לסכן את מרכזי האוכלוסייה שלה), בנתה ישראל מערך מודיעין משוכלל, שהיה אמור לאפשר התרעה מספקת (מספר ימים) למטרת גיוס מילואים. הסתבר כי מערך המודיעין אומנם היה משוכלל והזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא תורגמו כראוי להתרעה על פרוץ מלחמה. המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התרעה על המלחמה המתקרבת.
- ב. **ביטחון ביכולת חיל האוויר להכריע:** לאור הצלחתו המרשימה של חיל האוויר במלחמת ששת הימים, המשיכה ישראל לבנות חיל אוויר חזק, והאמינה כי עליונותה האווירית תכריע את המלחמה הבאה. עם פרוץ המלחמה באופן מפתיע נפגעו כוחות חיל האוויר ולא הצליחו לספק את העליונות האווירית לה ציפו המנהיגים.
- ג. **ביטחון בקו בר-לב:** לאורך תעלת סואץ הוקם קו ביצורים חזק. ההנחה הרווחת הייתה כי קו הביצורים, בשילוב יחידות השריון, יעמדו בהתקפה מצרית. הנחה התבררה כלא נכונה, כיוון שמיד עם תחילת המלחמה נפרץ קו בר-לב, ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים (למעט מעוז אחד).
- ד. **הטעייה מכוונת של המצרים:** המצרים והסורים הסוו את הכנותיהם למלחמה ונקטו באמצעי הטעייה. המצרים הכירו את התפיסה הישראלית המוטעית ואת הזלזול הישראלי בכוחם והשתמשו בכך.

הנסיבות בהן פרצה מלחמת יום הכיפורים (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה)

- בסוף ספטמבר, נפגשה ראש הממשלה גולדה מאיר עם המלך חוסיין, שהזהיר אותה כי עומדת לפרוץ מלחמה. גולדה הציגה את המידע בפני ראש אמ"ן ושר הביטחון שעדיין היו סבורים שמדובר באיום בלבד.
- בתחילת אוקטובר, היה ידוע למודיעין הישראלי על היערכות המצרים בכוח גדול לקראת תרגיל. לכן, כאשר רוכזו כוחות בקו התעלה, ההערכה הייתה כי מדובר בהכנה לתרגיל, **והסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה.**
- במקביל, דיווחו מקורות במצרים כי משפחות היועצים הסובייטים יצאו באופן חפוז מהמדינה. רק חלק מאנשי המודיעין הישראלי קישרו את המהלך הזה לפתיחה אפשרית בלחימה. ביום שישי ה-5 באוקטובר, בשעה 17:00, פוענח מברק שנשלח לסובייטים ובו הסבר כי יציאת המשפחות היא לאור הכוונה לפתוח במלחמה על ישראל. המידע נשאר באמ"ן ולא הגיע למקבלי ההחלטות.

אירועי ה-6 באוקטובר

- ביום כיפור שחל בשבת ה-6 באוקטובר, בשעה 03:50, התקבלה הודעה ממרגל מצרי אמין שבשעה שש בערב של אותו יום, תפתח מלחמה בשתי החזיתות. ההודעה הועברה לראש הממשלה.
- בשעה 08:05 התקיימה התייעצות בראשות ראש הממשלה והשתתפות שר הביטחון, הרמטכ"ל, ראש אמ"ן ויועצים נוספים. הוחלט לכנס ישיבת ממשלה בצהריים.
- שגריר ארה"ב עודכן ע"י ראש הממשלה במידע והובטח לו כי אין לישראל כוונה לפתוח במכת מנע ויש לה בטחון גמור בניצחוננו הצפוי.

- בשעה 12:00 כונסה ישיבת חירום של הממשלה, וזו החליטה שלא לצאת למכת מנע העלולה להתפרש כפתיחת מלחמה. הוחלט להתחיל בגיוס מילואים כדי לקדם את פני ההתקפה.
- בשעה שתיים בצהריים, תוך כדי הישיבה, נשמעה אזעקה ופרצה המלחמה.

סעיף ב'

השפעת מלחמת יום הכיפורים על מדינות ערב:

1. **מצרים - המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום:** מלחמת יום הכיפורים ("מלחמת אוקטובר" בפי המצרים), החזירה לעם המצרי את גאוותו הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצליח, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. מצרים הגיעה להישגים ב"הסכמי הפרדה" (הסכמי סוף המלחמה) בין הצדדים: ישראל נסוגה 30 קילומטר מתעלת סואץ, ניתנה שליטה מלאה למצרים על התעלה ופתיחתה למעבר כלי שיט. הסכמים אלה, יחד עם הגאווה המצרית על תוצאות המלחמה, הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל. מטרת שיחות השלום הייתה להחזיר את סיני לשליטה מצרית, לאחר שהתבהר כי הסיכוי להחזירה במלחמה אינו גבוה. תהליכים אלו הובילו לביקורו ההיסטורי של סאדאת בירושלים ב-1977 ולחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979. המלחמה הביאה להתקרבות של המצרים לארה"ב, ולנטישה הדרגתית של הסובייטים כמעצמה התומכת במצרים.

2. **סוריה:** הסורים ראו כהישג את העובדה שהצליחו להבקיע את קו המוצבים הישראלי ברמת הגולן ולהגיע למרחק של שבעה קילומטרים מהכנרת. המכה הצבאית שקיבלה סוריה במלחמה לא שינתה את הקו הנוקשה של הנשיא אסד כלפי ישראל. בניגוד למצרים, הסכם הפרדת הכוחות לא הביא לצעדים בכיוון של הסכם שלום. סוריה המשיכה לתמוך בארגוני המחבלים שפעלו מלבנון, אך גם דאגה כי משטחה לא יצאו מחבלים לפעולות נגד ישראל. גבול סוריה-ישראל בגולן נשאר שקט. במלחמה נפל בשבי הסורי קצין מודיעין ישראלי שכונה "הקבר" המזמר" (כי "זימר" – מסר מידע רב בחקירה). כתוצאה מכך, זכו הסורים למידע רב על צה"ל ובעיקר להבנה מקיפה על חיל המודיעין.

השפעת מלחמת יום הכיפורים על הכלכלה במדינת ישראל:

1. **משבר כלכלי:** הוצאות המלחמה גרמו למשבר כלכלי כבד בישראל. המשק הכלכלי הושבת כמעט לחלוטין לאור גיוס המילואים הממושך וחובות המדינה גדלו. חרם נפט הוטל על ידי מדינות ערב נגד מדינות המערב התומכות בישראל, שגרם להתייקרות מחירי הנפט ובעקבותיהם גם למחירי החשמל, הוצאות הייצור, מחירי המוצרים וכו'. הוטלו מסים נוספים למימון הוצאות המלחמה, הממשלה צמצמה את סבסוד המוצרים הבסיסיים (לחם, אורז, מוצרי חלב...).

2. **הגברת תלותה של ישראל בארה"ב:** עקב המחיר הכבד של המלחמה בנשק והנזק הכלכלי הכבד, גברה התלות של ישראל בסיוע צבאי, כלכלי ודיפלומטי מצד ארה"ב.

השפעת מלחמת יום הכיפורים על החברה שמדינת ישראל:

1. **נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה

- והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).
2. **הופעת תנועות מחאה:** החלו להופיע תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה. אחד ממובילי תנועות המחאה היה סרן מוטי אשכנזי, שהיה מפקד מעוז היחיד בקו ברלב שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
3. **התמודדות קשה עם השכול, עם השבויים והנעדרים:** נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים, ונעשו מאמצים רבים להתחקות על גורלם. מקומו של השכול בחברה החל להשתנות: החל שיח שבמרכזו השאלה האם כל מלחמה היא מוצדקת, והאם לא הגיעה העת למצוא דרך אחרת להתמודד עם שכנינו.